

Naučno veće Instituta za filozofiju i društvenu teoriju

Dušan Bošković, Zoran Đinđić, Kosta Čavoški, Zagorka Golubović,
Stjepan Gređelj, Božidar Jakšić, Vojislav Koštunica, Andrija
Krešić, Zdravko Kučinar, Ljubomir Tadić, Dragoljub Mićunović,
Vesna Pešić, Nebojša Popov, Nikola Rot, Mile Savić, Slobodan
Simović, Svetozar Stojanović, Milorad Stupar, Đuro Šušnjić

Glavni i odgovorni urednik

Svetozar Stojanović

Univerzitet u Beogradu
Institut za filozofiju i društvenu teoriju

FILOZOFIJA I DRUŠTVO IX-X

Beograd 1996.

Štampanje zbornika pomoglo je
Ministarstvo za nauku i tehnologiju Republike Srbije.

YU ISSN 0353/5738

UDK 1 + 316 + 32

SADRŽAJ

INDIVIDUALNI I KOLEKTIVNI IDENTITET U POSTKOMUNIZMU		
Projekat Instituta za filozofiju i društvenu teoriju (1996-2000)	11	
Individual and Collective Identity in Post-Communism	17	
I. OPŠTI KONCEPTI, KATEGORIJALNI APARAT, TEORIJSKI PRISTUPI		
<i>Marinko Lolić</i>	Načelo identiteta u Hegelovoj filozofiji jezika	25
<i>Đorđe Pavićević</i>	Komunitarno-liberalni spor u savremenoj filozofiji	31
<i>Mile Savić</i>	<i>Praxis</i> filozofija između kritike i raspada jugoslovenskog društva	43
<i>Michal Sládeček</i>	Analiza socijalne funkcije diskursa: mitski elementi kolektivnog identiteta	53
<i>Milorad Stupar</i>	Pojmovno određenje političkog identiteta	63
II. IDEOLOGIJE I KULTURNI OBRASCI		
<i>Dušan Bošković</i>	Umetnost i društvo: sporovi u jugoslovenskoj misli	77
<i>Božidar Jakšić</i>	Društveni angažman intelektualca u procesu raspada Jugoslavije	85
<i>Nebojša Mandić</i>	Promena političkog diskursa u postkomunizmu	111
<i>Zoran Obrenović</i>	Proces razgradnje identiteta real-socijalističkih društava: kritika i kriza	119
<i>Nebojša Popov</i>	Personalizam i kolektivizam u jugoslovenskoj filozofskoj i sociološkoj misli (1960-1975)	127
<i>Milan Subotić</i>	„Ruska ideja“ u kontekstu krize postkomunističkog identiteta	135
III. DRUŠTVENA STRUKTURA I SOCIJALNO-EKONOMSKA STVARNOST		
<i>Jelena Đurić</i>	Promene vrednosti i društvene promene s osvrtom na promene jugoslovenskog društva	147
<i>Zagorka Golubović</i>	Socio-ekonomska kriza kao determinanta raspada Jugoslavije i problem ličnog i kolektivnog identiteta	157
<i>Dragoljub Mićunović</i>	Modeli reformi u bivšim socijalističkim državama	179
<i>Mirjana Radojičić</i>	Politička kultura kao faktor razumevanja društvenih promena (na primeru raspada Jugoslavije)	185
<i>Ivana Spasić</i>	Svakodnevni život u Srbiji devedesetih: postojanost i promene	193

<i>Svetozar Stojanović</i>	Specifičnosti socio-ekonomske post-komunističke strukture	203
IV. POLITIČKI PROJEKTI, PRAVNE I KULTUROLOŠKE PRETPOSTAVKE		
<i>Kosta Čavoški</i>	Stranački i parlamentarni sistem i problem ličnog i kolektivnog identiteta	215
<i>Rada Drezgić</i>	(Pro)Creating the Nation: The Politics of Reproduction in Post-Communist Serbia	223
<i>Zoran Đinđić</i>	Demokratija i autoritarni sistem	231
<i>Stjepan Gredelj</i>	Modernizacija i modernost	239
<i>Vojislav Koštunica</i>	Postkomunizam i problem demokratije	253
<i>Vesna Pešić</i>	Problemi konstituisanja država na prostoru bivše Jugoslavije: etnički redukcionizam u srpskoj nacionalnoj politici	265
PRIPRAVNICI I STIPENDISTI		
<i>Časlav D. Koprivica</i>	Čemu još „Srednja Evropa“? – Pokušaj preispitivanja u svijetlu okončanja ideološke podvojenosti Evrope	277
<i>Aleksandar Nikitović</i>	Savremena recepcija vizantijske filozofsko-teološke tradicije – problem ličnosti i zajednice	285
<i>Mašan Bogdanovski</i>	Komunitarističko shvatanje ličnog identiteta	295
<i>Goran Jakovljević</i>	Pojam individuuma u Aristotelovoj <i>Metafizici</i>	305
<i>Sofija Mojsić</i>	Kierkegaard – naš savremenik. Problemi formiranja identiteta modernog čoveka	311
STUDIJE I ČLANCI		
<i>Zagorka Golubović</i>	The Implications of the Conflict in ex-Yugoslavia for the European Security	319
<i>Aleksandar Pavković</i>	Kako izgraditi nadnacionalni identitet Evropljana?	335
<i>Milan Subotić</i>	Čadajev o mestu i ulozi Rusije u svetskoj istoriji	351
<i>Sofija Mojsić</i>	Dijalektika „estetske egzistencije“ Sörena Kierkegaarda	377
OSVRTI I PRIKAZI		
<i>Miladin Životić</i>	Mile Savić, <i>Izazov marginalnog</i>	399
<i>Radmila Šajković</i>	Mile Savić, <i>Izazov marginalnog</i>	405
<i>Aljoša Mimica</i>	Ivana Spasić, <i>Značenja susreta</i>	411
<i>Bora Kuzmanović</i>	Ivana Spasić, <i>Značenja susreta</i>	415
<i>Jelena Đurić</i>	Nacionalni konflikti i usvajanje tolerancije	419
IZ RADA INSTITUTA		
<i>Nebojša Mandić</i>	Naučna tribina i rasprave o Projektu	429

INDIVIDUALNI I KOLEKTIVNI IDENTITET U POSTKOMUNIZMU

PROMENE VREDNOSTI I DRUŠTVENE PROMENE S OSVRTOM NA PROMENE JUGOSLOVENSKOG DRUŠTVA

Apstrakt: Ovaj podprojekat predstavlja pokušaj filozofsko-antropološkog razumevanja promena koje su krajem dvadesetog veka preplavile svet. Njegova svrha je da se analitički ispituju: 1. protivrečnosti i ključni nedostaci modernog doba koji proizvode društvene krize; 2. vrednosne pretpostavke intelektualnog i društvenog odnosa prema stvarnosti kao koreni društvenih problema; 3. pravci promene ovih vrednosti kao preduslovi poželjnih društvenih promena; 4. mogućnosti primene ovih spoznaja na jugoslovensko društvo imajući u vidu njegove istorijske specifičnosti. To podrazumeva, ne samo poređenje lokalne i globalne strukture društvenih vrednosti, već i sagledavanje mogućnosti njihove sinteze na planu individualnih vrednosti učesnika.

Ključne reči: vrednosti, modernost, individualizam, moral, pluralizam, kolektiv, postmoderna perspektiva, prepoznavanje, okruženje, unutašnji odnosi, identitet, samoodređenje.

Obrazloženje

Konceptualizacija ovog podprojekta ostvarena je jednim delom u obliku mog magistarskog rada (1996) sa sličnim nazivom: *Promene vrednosti i društvene promene s osvrtom na raspad jugoslovenskog društva* u kome su razvijeni osnovni elementi ove složene problematike. Dalji tok istraživanja trebalo bi da upotpuni sadržaj prethodne faze rada usmeravajući se prevashodno na razumevanje društveno-istorijskog konstituisanja identiteta kroz dominantne kulturno-vrednosne diskurse koji su, s jedne strane, uslovljeni duhom vremena u kome živimo, a s druge strane, ga sobom određuju. Preispitivanje koordinata modernog doba ostaće i dalje nezaobilazno polazište za analizu složenih društvenih posledica koje se odražavaju na stanje ličnih i društvenih vrednosti, kao što

je, na primer, teško premostivi jaz između morala i društvene teorije.

Istraživanje mogućnosti usklađivanja institucionalnih okvira delovanja pojedinaca i iznalaženje novih obrazaca ravnoteže između ličnih i nacionalnih, univerzalnih i partikularnih vrednosti izgleda od izuzetnog društveno-teorijskog značaja. Umesto puko mehaničkog nametanja heteronomnih vrednosti autoritarnih institucija, sve je očiglednija potreba da se istaknu one autonomne, lične vrednosti čija istovremena univerzalnost može doprineti pozitivnom razvoju društvenih promena. Zato bavljenje problemima identiteta, kao aspektima teorije društva, svakako treba da uključi unutrašnje dimenzije ličnosti i ličnih vrednosti.

Prethodno će biti ispitane konotacije individualizma koji je po mišljenju mnogih teoretičara (Polany, Nisbet, Berger, Dumont) središnji pojam modernosti. Moderno doba je donelo velike društvene promene koje nalaze uporište u ne manjim promenama prihvaćenih vrednosti. Umesto tradicionalno neupitne dominacije zajednice nad autonomijom individue, moderni individualizam je doneo negaciju tradicionalne povezanosti sa drugima. Neželjena posledica ove centralne moderne vrednosti – individualizma bila je pojava otuđenja koje postaje sve prisutnija karakteristika modernog društva kao mehaničkog agregata iz koristoljubljiva udruženih individua. Tako je individualizam, kao ideal modernog doba, u odnosu na društvo i institucije dramatično obeležio istoriju čovečanstva.

U odnosu na prirodu taj se ideal podudara sa novovekovnim dualizmom – suštinskim odvajanjem svesti od stvarnosti, koji je omogućio ideološku potvrdu karakteristično moderne težnje za uspostavljanjem neograničene moći čoveka, „gospodara prirode“. Metafora prirodne selekcije sposobnih jedinki preslikana je i na društvo, kroz ideologiju sociodarvinizma po kojoj jedino sistem takmičarskog individualizma ljudskoj vrsti omogućava napredak. U ime tako shvaćenog napretka izbledele su vrednosti koje su se nekada činile dostojnijim čoveka nego što je to puka volja za moć. Ali motivi modernog društvenog korpusa u kom se desila „smrt Boga“, bili su prihvatanje maksime da: „moć daje pravo“, čiji uticaj, izuzev moći drugih, ništa suštinski nije ograničavalo i usled upornog uticaja i pritiska ideologije i politike na ljude, ona se proširila gotovo na sve dimenzije života, a na njoj utemeljene moderne „vrednosti“ su se svakom generacijom usvajale sve više i od sve većeg broja ljudi.

Opšta atmosfera individualizma oslanjala se na odbacivanje prošlosti (antitradicionalizam) koje je u početku išlo zajedno sa iščekivanjem budućnosti (futurizam). Tu se nalazila srž modernih „istorijskih“ očekivanja da će predrasude mračnog doba prošlosti i tradicije ustupiti mesto prosvetiteljstvu nauke i progresu. Tri veka kasnije, pošto je istorija pokazala šta je konkretno značio moderni progres, postalo je jasnije da su futurističke nade ostale u oblasti mitske utopije, odakle i potiču. Pored svih racionalnih ambicija, sekularizacija, kao kulturno-istorijsko preusmerenje sa transcendentnog na materijalan svet, nije uspela da prevaziđe arhetipsku ljudsku potrebu za mitom i religioznošću. Sekularizam zapravo ne napušta religioznu posvećenost nego uspostavlja sekularne kvazi religije. Ukidanje transcendentnog religioznog objekta značilo je ideološko zamenjivanje teza. Moderna istorija je istorija promena raznih oblika i vrsta sekularnih ideologija: scientizma, komunizma, fašizma, nacionalizma i drugih, kroz koje je religiozna potreba nastavila da postoji.

Posmatrano s jedne strane, u njoj se nazire vitalnost ljudske težnje za idealima, trajnost čovekove potrage za vrednostima koja se uvek obnavlja i, uprkos upornim istorijskim negacijama, ostaje kao supstrat u promenama njenih propadljivih oblika: mitova, religija, ideologija, simbola... Gledano sa druge strane, negacijom božanskog prisustva, imanentnog i transcendentnog, sekularizacija je ostavila bez metafizičkog temelja ovu stalno prisutnu potrebu za izvesnim vrednosnim zdanjem, te je logično, preostalo jedino da materijalni plan bude onaj traženi „poslednji temelj“. Tako je ateistički materijalizam postao glavni „naučni okvir“ moderne stvarnosti čiji opis je započet sa dualizmom novoga veka.

Odbacivanje tradicionalnih mitova i običaja i takozvano „razočaranje sveta“ bilo je posledica sveprisutnijeg nepoverenja u mogućnost nečulnog intuitivnog saznanja i objektivnih vrednosti. Nemogućnost da se dokažu vrednosni sudovi i otuda izvedena „etička iracionalnost“ sveta obeležili su moderni duh vremena koji se unutar ateističko-materijalističkih koordinata, kao naučno zasnovanih vrednosti, isključivo oslanjao na čulnu i pozitivističku epistemologiju. Međutim, pošto čula, kao ni razum, ne mogu nositi težinu krajnjih svrha i vrednosti, moderno doba se neminovno suočilo sa konfuzijom vrednosti koja je nastupila u vidu: nihilizma, relativizma, scientizma, pozitivizma, instrumentalizma... jer, konačan dokaz zašto bi neki izbor bio bolji od nekog drugog, nije

uspevao da bude nađen, pa je utemeljenje za odluku između različitih sistema vrednosti: religioznih, humanističkih, fašističkih, komunističkih, nacionalističkih itd., stalno izmicalo.

Moralne norme su dobile značaj kao funkcije moći (odlučivanja) dok je sebični interes na tržištu opravdan argumentom da je ekonomski sistem zasnovan na interesu korisniji za sve od sistema zasnovanog na moralnom ponašanju individua. Tako je koristoljublje postalo važeći princip modernog života, vodeća vrednost, čije posledice se odražavaju na zabrinjavajuće stanje moderne civilizacije obzirom na njene globalne apetite. Negativne posledice ekstremnog individualizma dovele su u pitanje inicijalni ideal modernosti – veru u progres i bolju budućnost čovečanstva. S jedne strane, to je vodilo do preispitivanja modernih vrednosti, ali s druge strane, kobno delovanje njihovih posledica na budućnost cele planete traje i dalje koristeći gubitak vere u budućnost, koja brigu za potomstvo čini izlišnom, kao psihološku podlogu ideologije moći i neograničenog industrijskog rasta.

U okrilju navedene materijalističke paradigme ideologija komunizma je bila pokušaj nalaženja društvenih odgovora na konfuzno previranje modernih vrednosti. Ona je ideološki utemeljila socijalizam na imperativu uspostavljanja „humanih odnosa“ i „razotuđenja“. Međutim, komunističko „prevazilaženje“ individualizma, na kojem je politički (liberalizam) i ekonomski (kapitalizam) formirano moderno doba diferencijacijom i autonomijom različitih oblasti društvenog života (naročito ekonomske) od političke sfere, otišlo je u drugu krajnost. Ideologija komunizma je bezrezervno prihvatila imperativ *modernizacije*, kao što je centralizacija društva, a sa stanovišta „naučnog socijalizma“, jedinstvo političke i ekonomske sfere bilo je doslednije modernizacijsko nego liberalna diferencijacija društva. I pošto je centralizacija zahtevala ukidanje tradicionalnih organskih zajednica i institucija, pomoću industrijalizacije, urbanizacije, birokratizacije, nacionalizacije, egalitarizacije i td., u socijalizmu su eliminisane sve „tradicionalne predrasude“ koje su stajale na putu između individue i centralizovane države a kolektivizam koji je ugušio individualnu slobodu.

Tako je u socijalističkoj praksi izgledalo sprovođenje i istovremeno izneveravanje obećanja o uspostavljanju prave zajednice, komune, koje je ideologiju komunizma činilo toliko privlačnom u vreme kulminacije otuđujućih posledica individualizma. Nakon pedesetogodišnjeg iskustva socijalizma, reflektovanje promena

vrednosti modernog društva uopšte, na promene jugoslovenskog društva, koje u svojoj „postkomunističkoj“ fazi proklamuje demokratski razvoj, upućuje na preispitivanje navedenih dimenzija vrednosti. U kontekstu Jugoslavije takozvani „personalistički“ pristup predstavlja pokušaj distanciranja od komunističke perspektive mehaničkog kolektivizma u kome je potiskivanje slobode ličnosti vodilo stalnom proskribovanju kvaliteta i ličnih vrednosti iz totalitarizovanih i autoritarnih kolektivnih struktura.

Razmišljanje o transformaciji i demokratskom konstituisanju kolektivnih identiteta i vrednosti zahteva prethodno traganje za autonomnim ličnim vrednostima koje su blisko povezane sa univerzalnim vrednostima i kao takve primarne u odnosu na neizbežnu heteronomnost vrednosti institucionalnog društvenog organizovanja. Utoliko dalji rad na ovom podprojektu smera da analitički objasni pomenute probleme vrednosti koji pretpostavljaju preobražaj kolektivnih identiteta i njima korespondirajućih vrednosti unutar odvijajućih promena modernog društva.

Cilj ovog istraživanja je, takođe, da se što potpunije razume i objasni položaj ličnosti u našoj zemlji u kojoj je individua i dalje izložena resantimanu kolektivizma (sa izmenjenim, nacionalističkim predznakom), koji je surogat istinskih vrednosti kolektiva u okviru kojeg smisao individualne slobode i ličnog identiteta tek treba da dođe do izražaja. Uznemirujuće odsustvo morala takođe je podsticaj za traganje za ličnim vrednostima bez kojih izgleda nemoguće da se uspostavi ni identitet, ni kolektivne vrednosti društva.

Od posebnog je značaja istorijski pristup razvoju vrednosti. Njegov moderni korpus sačinjavaju, kao što je istakao Šeler, tri glavna civilizacijska toka. Ona potiču iz: antičke Grčke i Rima, judeo-hrišćanske tradicije hrišćanstva, i sekularnog prosvetiteljskog humanizma. Mnogobrojne nacionalne kulture su u velikoj meri apsorbovale ove dominirajuće uticaje bojeći ih raznovrsnošću svog mitotvoračkog narodnog duha u otporu od potpunog gubljenja identiteta sopstvenih zajednica i lokalnih tradicija. Mešavina svih tih raznovrsnih uticaja danas u eri multikulturalnosti deluje prilično nerazmrsivo.

Imajući na umu vrednosti kao kompleksne sisteme ideja, principa i običaja koji bi trebalo da upravljaju ljudskim ponašanjem, a u stalnoj su promeni, potrebno je ponovo preispitati preovlađujuće mišljenje o raspadu moralnih vrednosti. Ta teza potiče od neost-

varenih modernih ambicija da se pronađe jednoznačni racionalni osnov vrednosnih uverenja. Zbog toga se neizbežna promena vrednosti pojednostavljeno definiše kao njihov raspad.

Mada se moderne vrednosti zaista suočavaju sa nesavladivim protivrečnostima i dilemama koje su stvorile atmosferu potpunog moralnog relativizma, pitanje je: da li preovlađujući konflikti vrednosti nužno vode njihovoj dezintegraciji, ili možda ukazuju na neophodnost da se, ustvari, promeni moderni koncept individualnih i društvenih vrednosti? Na ove probleme nameravam da potražim odgovore u daljem radu, a u tome će od neprocenjive pomoći biti sledeća

Literatura

- Aarons, Eric. 1972. *Philosophy for an Exploding World; Today's Value Revolution*, Brolga Books, Sydney.
- Anderson, Benedict. 1990. *Nacija: zamišljena zajednica*, Školska knjiga, Zagreb.
- Aron, Raimond. 1969. *Les desillusions du progres*, Calman-Levy, Paris.
- Ayres, Robert U. 1981. *Nesigurna sutrašnjica*, Globus, Zagreb.
- Bauman, Zygmunt. 1994. *Postmodern Ethics*. Blackwell, Oxford UK, and Cambridge USA.
- Berger, Peter. 1977. *Facing Up to Modernity, Excursions in Society, Politics and Religion*, New York, Basic Books
- Birnbaum, Norman. 1977. ed., *Beyond the Crisis*. New York: Oxford University Press.
- Bousset, Jacques-Benigne. 1976. *Discourse on Universal History*, Chicago: The University of Chicago Press.
- Denitch, Bogdan. 1994. *Ethnic Nationalism: The tragic Death of Yugoslavia*, University of Minnesota Press, Minneapolis, London.
- Doumont, Louis. 1977. *From Mandeville to Marx: The Genesis and triumph of Economic Ideology*, Chicago: University of Chicago Press;
- Dumont, L. 1983. *Essay sur l'individualisme, une perspective anthropologique sur l'ideologie moderne*, Edition du Seuil, Paris.
- Eisenstadt, Samuel. 1973. *Tradition, Change and Modernity*, John Wiley and Sons, New York – London – Sydney – Toronto.

- Fearthstone, Mike. 1994. (rpr.) ed., *Cultural Theory and Cultural Change*, Sage Publications.
- Fekete, John. 1988. *Life After Postmodernism*, Macmillan, London.
- Ferguson, Marilyn. 1980. *The Aquarian Conspiracy. Personal and Social Transformation in the 1980s.*, J.P.Tarcher, Inc. Los Angeles.
- Filozofija i društvo VI*, 1994. *Teorijske pretpostavke razumevanja i raspada Jugoslavije*, IFDT.
- Frankel, Charles. 1948. *The Faith of Reason*, New York: Columbia University
- Fritjof, Copra. 1986. *Vrijeme preokreta – znanost, društvo i nastupajuća kultura*, Globus, Zagreb.
- Fukuyama, Francis. 1992. *The End of History and the Last Man*, Hamish Hamilton, London.
- Geertz, Clifford. 1973. *The Interpretation of Cultures*, New York: Basic Books.
- Gellner, Ernst. 1988. *Plough, Sword and the Book*, The University Chicago Press.
- Gligorov, Vladimir 1988. (izbor i predgovor), *Kritika kolektivizma*, Filip Višnjić, Beograd.
- Gligorov, V. & Teokarević, J. 1990. eds., *Napuštanje socijalizma*, Beograd.
- Golubović, Zagorka, 1988. *Kriza identiteta savremenog jugoslovenskog društva*, F.V., Beograd.
- Golubović, Zagorka. i drugi. 1995. *Društveni karakter i društvene promene u svetlu nacionalnih sukoba*, F.Višnjić, Beograd.
- Goodman, P. S. et al. 1982. *Change in Organization*, Jossey-Bass Publications, San Francisco
- Gredelj, Stjepan. 1996. „Zamke i izazovi tranzicijske paradigme“ (neobjavljeni rukopis)
- Greenfeld, Liah. 1992. *Nationalism: Five Roads to Modernity*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London, England.
- Griffin, David R. ed. 1988. *Spirituality and Society: Postmodern Proposals* (Albany: State University of New York.
- Griswold, Wendy. 1994. *Cultures and Societies in a Changing World*, Pine Forge Press.
- Hegy, Pierre. 1991. *Myth as foundation for society and values*, Edwin Mellen Press.
- Held, David. 1987. *Models of Democracy*, Polity Press, Cambridge.

- Hirsh, Fred. 1976. *Social Limits to Growth*, Cambridge: Harvard University Press.
- Jakšić, Božidar. 1995. ed., *Interkulturalnost/Interculturality*, Beograd.
- Janjić, Dušan. 1988. *Rečnik 'nacionaliste'*, IIC, Novi Beograd.
- Kasirer, Ernst 1972. *Mit o državi*, Nolit, Beograd.
- Kassiola Joel J. 1990. *The Dead of Industrial Civilization*, State University of New York.
- Kekes, John. 1993. *The Morality of Pluralism*, Princeton University Press
- Laszlo, Ervin. 1994. *The inner limits of mankind*, Oneworld, London.
- Lazić, Mladen. ed. 1994. *Razaranje društva*, Filip Višnjić, Beograd.
- Lytard, Francois. 1988. *Postmoderno stanje*, Svetovi, Novi Sad.
- Mc Leish, John. 1969. *The Theory of Social Change*, Routledge and Kegan Paul, London.
- Meadows, Donella H. et al., 1974. ed. *Granice rasta*, Stvarnost, Zagreb.
- Mesarovic, Mihajlo., Eduard Pestel. 1976., *Čovečanstvo na raskršću*, Stvarnost, Zagreb.
- Milner, Andrew. 1994. *Cultural theory an introduction*, UCL Press.
- Morin, Edgar. 1990. *Kako misliti Evropu*, Svjetlost, Sarajevo.
- Nakarada, Radmila. ed. 1994. *Europe and the disintegration of Yugoslavia*, IES, Beograd.
- Nisbet, Robert. 1980. *History of the Idea of Progress*, New York: Basic Books.
- Parsons Talcott, 1964. *Social Structure and Personality*, Free Press, London
- Parsons, T. Shils, E. ed. 1969. *Teorije o društvu*, Vuk Karadžić, Beograd.
- Parsons, Talcott. 1992. *Društva*, Gradina, Niš.
- Pavlović, Vukašin. ur. 1987. *Obnova utopijskih energija*, IIC, CI-DID, Beograd
- Pavlović, V. ed. 1995. *Potisnuto civilno društvo*, Eko centar, Beograd.
- Perović, Latinka i drugi. eds. 1994. *Srbija u modernizacijskim procesima XX veka*, Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd.
- Plumb, John. H. ed. 1964. *Crisis in the Humanities*, Penguin Books, London.
- Polanyi, Karl. 1957. *The Great Transformation*, Boston: Beacon Press;

- Popper, Karl 1966. *The Open Society and its Enemies*, Princeton University Press, New Jersey.
- Popov, Nebojša. 1990. *Jugoslavija pod naponom promena*, Izdanje autora, Beograd.
- Prošić-Dvornić, Mirjana. ed. 1994. *Kulture u tranziciji*, Beograd.
- Resher, Nicolas. 1969. *Introduction to Value Theory*, Prentice-Hall, New Jersey.
- Roszak, Theodorre. 1978. *Kontrakultura*, Naprijed, Zagreb.
- Salecl, Renata. 1994. *The Spoils of Freedom*, Routledge, London.
- Seidler, Victor J. 1994. *Recovering The Self*, Routledge, London.
- Sekelj, Laslo. 1990. *Jugoslavija: Struktura raspadanja*, Rad, Beograd.
- Servan-Schreiber, Jan-Jacque. 1981. *Svjetski izazov*, Globus, Zagreb.
- Stojanović, Svetozar. 1995. *Propast komunizma i razbijanje Jugoslavije*, IFDT, Beograd
- Supek, Rudi. 1992. *Društvene predrasude i nacionalizam*, Zagreb.
- Szompka, Piotr, 1993. *The Sociology of Social Change*, Blackwell, UK, USA.
- Todorov, Tzvetan, 1989. *Nous et les autres*, Seul, Paris.
- Touraine, Alain. 1984. *Le retour de l'acteur – essay de sociologie*, Fayard, Paris.
- Turza, Karel. ur. 1996. *Čemu još sociologija?*, Gutenbergova galaksija, Beograd.
- Vatimo, Đani. 1991. *Kraj moderne*, Svetovi, Novi Sad.
- Veber, Maks. 1968 *Protestantska etika i duh kapitalizma*, Veselin Masleša, Sarajevo
- Viroli, Maurizio. 1995. *For Love of Country*, Clarendton Press, Oxford.
- Wittgenstein, Ludvig. 1980. *Culture and Value*, Basil Blackwell, Oxford.
- Zbornik, 1990. *Deca krize, Omladina Jugoslavije krajem osamdesetih*, IDN, Beograd.
- Zbornik, 1991. *Raspad Jugoslavije, produžetak ili agonija*, Institut za evropske studije, Beograd.
- Zbornik, 1995. *Srbija između prošlosti i budućnosti*, IDN, Forum za etničke odnose, Beograd.

Jelena Djurić

VALUE CHANGE AND SOCIAL CHANGE
THE EXAMPLE OF YUGOSLAV SOCIETY

Summary

This subproject is an attempt to offer a philosophical-anthropological understanding of changes that have overwhelmed the world at the close of the 20th century. Its aim to analytically examine the following points: 1. contradictions and crucial deficiencies of the modern age which produces social crises; 2. value presuppositions of intellectual and social relation to reality as sources of social problems; 3. directions of change of these values as preconditions for desirable social change; 4. possibilities of application of these insights on the Yugoslav society, taking into account its historical peculiarities. This assumes, apart from comparing local and global structure of social values, also an appreciation of the possibilities for their synthesis on the level of participants' individual values.

Key words: values, modernity, individualism, morality, pluralism, collective, postmodern perspective, recognition, environment, internal relations, identity, self-determination.

Zagorka Golubović, naučni savetnik UDK 316.33(497.1):316.37
Institut za filozofiju i društvenu teoriju Pregledni članak
Beograd

SOCIO-EKONOMSKA KRIZA KAO
DETERMINANTA RASPADA JUGOSLAVIJE
I PROBLEM LIČNOG I KOLEKTIVNOG
IDENTITETA

Apstrakt: Projekat se sastoji iz tri dela: 1. analiza društvene krize bivšeg jugoslovenskog društva i krize identiteta; 2. pojam i konstituisanje personalnog i kolektivnog identiteta; i 3. analiza modela identiteta u periodu tranzicije u Srbiji devedesetih godina.

U prvom delu se razmatra kriza identiteta jugoslovenskog društva do devedesetih godina, koja je uslovila da se umesto procesa demokratske transformacije jugoslovenske federacije izvrši izbor orijentisan na nacionalne i partikularne ciljeve i dovede do raspada jugoslovenske države. U drugom delu se vrši analiza pojmova identiteta (personalnog i kolektivnog) u vezi sa pojmovima: „ličnost“, „self“, „ego“ i razmatra problem konstituisanja različitih vrsta identiteta. U trećem delu se analizira dominantni tip identiteta u kontekstu karakteristika postkomunističkog društva u Srbiji i testira teza o preovlađivanju novog (nacionalnog) kolektivnog identiteta, koji je zamenio komunistički/partijski identitet.

Opšti cilj istraživanja je da utvrdi kako karakteristike savremenog društva Srbije i njene kulture utiču na formiranje modela (personalne i grupne) identifikacije i odgovori na nekoliko ključnih pitanja, kao što su: zašto je društveno-kulturni i politički obrazac identiteta u bivšoj Jugoslaviji bio neuspešan; da li je gubitak identiteta jugoslovenske države (prelaz na labavu konfederaciju) značio početak ili kraj agonije bivše Jugoslavije; kako je u sadašnjem poretku u Srbiji postavljen i rešen problem kolektivne (regionalne i lokalne) autonomije; u kakvom su odnosu nacionalni i personalni identiteti i kolektivna i individualna sloboda; da li stanje anomije utiče na apsolutizaciju kolektivnog identiteta; koje se vrste grupnog/kolektivnog identiteta favorizuju i koji se modeli kristališu devedesetih godina u Srbiji.

Ključne reči: jugoslovensko društvo, kriza, postkomunizam, lični identitet, kolektivni identitet, nacionalni identitet, ličnost, autonomija

Analiza će se obavljati na tri nivoa: 1. analiza društvene krize bivšeg jugoslovenskog društva i krize identiteta (koja je prezentirana u knjizi *Kriza identiteta savremenog jugoslovenskog društva*, 1987); u svetlu nastalih promena u devedesetim godinama;